

**INGLIZ AGRAR TERMINOLOGIYASIDA QO'SHMA SO'ZLAR
(COMPOUNDING): STRUKTUR VA FUNKSIONAL TAHLIL****Xalilova Yulduz Nasriddinova***O'zbekiston Davlat Jahon tillari universiteti o'qituvchisi***MAQOLA
MALUMOTI****ANNOTATSIYA:****MAQOLA TARIXI:***Received: 26.03.2026**Revised: 27.03.2026**Accepted: 28.03.2026***KALIT SO'ZLAR:***ingliz tili,
terminologiya,
funksional yondashuv,
tahlil, natija, produktiv
usullar, so'z.*

Mazkur tadqiqot ingliz agrar terminologiyasida qo'shma so'zlar (compounding)ni asosiy so'z yasash mexanizmlaridan biri sifatida struktur va funksional yondashuv asosida o'rganadi. Agrar terminologiya maxsus leksikaning muhim tarkibiy qismi bo'lib, u nafaqat tilning ichki tizimini, balki qishloq xo'jaligi bilimlarining konseptual tuzilishini ham aks ettiradi. Ingliz tilida qo'shma so'z yasash texnik va ilmiy sohalarda, ayniqsa aniqlik, ixchamlik va terminologik barqarorlik talab etiladigan holatlarda, yangi terminlar yaratishning eng produktiv usullaridan biri hisoblanadi.

Mazkur ishda qo'shma so'zlarning struktur modellari, semantik xususiyatlari, leksiklashuv darajasi va diskursdagi funksional roli tizimli ravishda tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari ingliz agrar terminologiyasida qo'shma so'zlarning yuqori darajada produktivligi va ilmiy kommunikatsiyada muhim vosita ekanligini ko'rsatadi.

Metodologiya

Tadqiqot qishloq xo'jaligi lug'atlari, ilmiy maqolalar, agronomiya darsliklari hamda professional diskurs materiallaridan (jumladan, FAO, World Bank va boshqa xalqaro tashkilotlar hisobotlari) olingan 100 ta ingliz agrar terminidan iborat korpusga asoslanadi. Tanlash mezonlari sifatida quyidagilar belgilandi:

- terminlarning qo'llanish chastotasi
- sohaga oid dolzarbligi
- ilmiy va professional diskursdagi funksional ahamiyati

Mazkur yondashuv Corpus Linguistics (McEnery & Hardie, 2012) tamoyillariga muvofiq amalga oshirildi.

Har bir termin quyidagi mezonlar asosida tahlil qilindi:

- struktur modeli (N+N, Adj+N, V+N)
- komponentlar o'rtasidagi semantik munosabat
- leksiklashuv darajasi (to'liq, qisman, metaforik)
- endotsentrik va ekzotsentrik xususiyatlar

Bundan tashqari, bosh komponent (head) va aniqlovchi (modifier) o'rtasidagi sintaktik va semantik munosabatlar ham ko'rib chiqildi. Qo'shma so'zlarning produktivligi Bauer (2003) modeli asosida baholandi, bunda chastota va semantik shaffoflik asosiy indikatorlar sifatida olindi.

Natijalar va muhokama

1. Struktur modellarning ustunligi

Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, ingliz agrar terminologiyasida eng keng tarqalgan model — ot + ot (N+N) hisoblanadi. Bu model konseptual jihatdan aniq va struktur jihatdan sodda bo'lgani sababli yuqori produktivlikka ega.

Misollar:

- farmland — farm + land → “dehqonchilik uchun foydalaniladigan yer”
- crop rotation — crop + rotation → “ekinlarni almashlab ekish tizimi”
- soil fertility — soil + fertility → “tuproq unumdorligi darajasi”
- livestock farming — livestock + farming → “chorvachilik faoliyati”

Mazkur birliklar asosan endotsentrik bo'lib, bosh komponent umumiy kategoriyanı bildiradi, aniqlovchi esa uni spetsifikatsiya qiladi.

2. Sifat + ot modeli

Ikkinchi eng faol model — sifat + ot (Adj+N). Bu model terminlarning semantik aniqligini oshiradi va klassifikatsiya funksiyasini bajaradi.

Misollar:

- greenhouse — “issiqxona (o'simlik yetishtirish uchun yopiq muhit)”
- arable land — “ekin ekishga yaroqli yer”
- organic farming — “organik (kimyoviy moddalarsiz) dehqonchilik”

Bu yerda sifat komponenti ko‘pincha texnologik, ekologik yoki iqtisodiy xususiyatlarni ifodalaydi.

3. Fe‘l asosidagi va aralash strukturalar

Kamroq uchraydigan, ammo muhim bo‘lgan modellarga quyidagilar kiradi:

- drip irrigation — “tomchilatib sug‘orish tizimi”
- seedbed preparation — “ekish uchun tuproqni tayyorlash jarayoni”

Bu misollar ingliz tilidagi qo‘shma so‘z yasashning fleksibil (moslashuvchan) xususiyatini ko‘rsatadi.

Semantik nuqtai nazardan, ingliz agrar qo‘shma terminlari yuqori darajada **ma’no zichligi (semantic condensation)** bilan ajralib turadi, ya’ni murakkab tushunchalar qisqa birliklarda ifodalanadi. Ingo Plag (2003) ta’kidlaganidek, bu xususiyat ilmiy va texnik kommunikatsiyada samaradorlikni oshiradi.

Biroq, agglutinatив tizimlardan farqli ravishda, ingliz qo‘shma so‘zlari ba’zan semantik noaniqlikka ega bo‘lishi mumkin. Masalan:

- greenhouse — so‘zma-so‘z “yashil uy” emas, balki “issiqxona”
- cash crop — “pul uchun yetishtiriladigan ekin”
- cover crop — “tuproqni himoya qilish uchun ekiladigan ekin”

Bu terminlarni to‘liq tushunish uchun soha bilimlari talab etiladi. Bu holat qo‘shma so‘zlarda ma’no har doim komponentlardan to‘liq anglashilmasligini ko‘rsatadi.

Bu strukturalar jarayon va texnologiyalarni ifodalashda muhim rol o‘ynaydi.

4. Semantik xususiyatlar

Agrar qo‘shma terminlar quyidagi semantik munosabatlarni aks ettiradi:

funksional (crop protection)
lokativ (field boundary)
material (soil moisture)
maqsad (cash crop)

Ular yuqori darajadagi semantik zichlik (semantic condensation) bilan ajralib turadi, bu esa ilmiy kommunikatsiyada iqtisodiylikni ta’minlaydi (Plag, 2003).

5. Leksiklashuv va semantik noaniqlik (kengaytirilgan tahlil)

Qo‘shma so‘zlarning muhim xususiyatlaridan biri — **leksiklashuv (lexicalization)** jarayonidir. Leksiklashuv deganda dastlab erkin sintaktik birikma sifatida shakllangan birlikning vaqt o‘tishi bilan mustaqil, yaxlit leksik birlikka aylanishi tushuniladi. Bu jarayonda komponentlar orasidagi dastlabki semantik bog‘lanish asta-sekin zaiflashadi yoki butunlay yo‘qoladi.

Leksiklashuvning mohiyati

Leksiklashgan qo'shma so'zlarda:

- umumiy ma'no komponentlar yig'indisiga teng bo'lmaydi
- semantik shaffoflik (transparency) kamayadi
- birlik lug'aviy darajada saqlanadi va ko'pincha termin sifatida mustahkamlanadi

Plag (2003) ta'kidlaganidek, bunday birliklar **“semantically opaque compounds”** deb ataladi, ya'ni ularning ma'nosi tarkibiy qismlardan bevosita chiqarib olinmaydi.

Misollar orqali tahlil

1. greenhouse

- Strukturasi: green + house (Adj + N)
- So'zma-so'z ma'nosi: “yashil uy”
- Haqiqiy terminologik ma'nosi: **o'simlik yetishtirish uchun yopiq, nazorat**

qilinadigan issiq muhit

Tahlil:

Bu birlik to'liq leksiklashgan. “Green” komponenti rangni emas, balki o'simlik (vegetatsiya) bilan bog'liq umumiy assotsiatsiyani bildiradi. “House” esa oddiy bino emas, balki maxsus agrotexnik inshootni anglatadi. Demak, bu yerda **metaforik kengayish + terminologik spetsifikatsiya** yuz bergan.

2. cash crop

- Strukturasi: cash + crop (N + N)
- So'zma-so'z ma'nosi: “pul ekini”
- Haqiqiy ma'nosi: **bozor uchun, daromad olish maqsadida yetishtiriladigan ekin**

Tahlil: Bu yerda “cash” komponenti to'g'ridan-to'g'ri pulni emas, balki **iqtisodiy funksiyani (savdo, foyda)** bildiradi. Bu semantik siljish natijasida birlik **funksional terminga** aylangan. Komponentlar ma'nosi saqlanadi, lekin kengaygan — bu holat **qisman leksiklashuv** deb baholanadi.

cover crop

- Strukturasi: cover + crop (V/N + N)
- So'zma-so'z ma'nosi: “yopuvchi ekin”
- Haqiqiy ma'nosi: **tuproqni eroziyadan himoya qilish, namlikni saqlash yoki**

unumdorlikni oshirish uchun ekiladigan ekin

Tahlil:

“Cover” komponenti bu yerda fizik yopish emas, balki **ekologik funksiyani** bildiradi. Bu

birlikda semantik motivatsiya mavjud, lekin to'liq tushunish uchun agronomik bilim zarur. Shuning uchun bu ham **yarim shaffof (semi-transparent)** qo'shma so'z hisoblanadi.

Semantik noaniqlik sabablari

Qo'shma so'zlarda noaniqlik quyidagi omillar bilan bog'liq:

1. Metaforik kengayish

Ko'plab terminlar metafora asosida shakllanadi:

- greenhouse → "yashil" → o'simliklar bilan bog'liqlik
- seed bank → haqiqiy bank emas

2. Soha-spetsifik bilim zarurati

Terminlar ko'pincha faqat mutaxassislar uchun tushunarli:

- cover crop
- buffer zone

3. Komponentlarning semantik siljishi

So'zlar o'zining asosiy ma'nosidan uzoqlashadi:

8. cash → iqtisodiy qiymat
9. cover → ekologik himoya

Daraja	Tavsif	Misol
To'liq shaffof	Ma'no komponentlardan oson chiqadi	soil moisture
Qisman shaffof	Qisman tushunarli, lekin kontekst kerak	cover crop
Shaffof emas (opaque)	Ma'no komponentlardan chiqmaydi	greenhouse

Bu holat terminologik kompetensiyaning zarurligini ko'rsatadi.

Ingliz agrar terminologiyasida qo'shma so'zlar nafaqat nominativ funktsiyani bajaradi, balki konseptual xaritalash vositasi sifatida ham xizmat qiladi. Ular orqali murakkab agroteknik jarayonlar qisqa va aniq shaklda ifodalanadi.

Bundan tashqari, qo'shma so'zlar global ilmiy diskursda standartlashuvga yordam beradi. Xususan, FAO va boshqa xalqaro tashkilotlar tomonidan qo'llaniladigan terminlar ko'pincha aynan qo'shma strukturalarga asoslanadi.

Tarjima nuqtai nazaridan, bu birliklar muammoli bo'lishi mumkin, chunki ularning ma'nosi ko'pincha kontekstga bog'liq. Shu sababli, ESP (English for Specific Purposes) o'qitishda qo'shma terminlarni alohida o'rganish zarur.

Xulosa

Tadqiqot natijalari ingliz agrar terminologiyasida qo'shma so'z yasash markaziy va yuqori darajada produktiv mexanizm ekanligini ko'rsatadi. N+N modeli eng ustun bo'lib, undan keyin Adj+N modeli keladi. Qo'shma so'zlar semantik ixchamlik va struktur

moslashuvchanlikni ta'minlaydi. Shu bilan birga, ba'zi terminlarda semantik noaniqlik kuzatiladi, bu esa ularni o'zlashtirish uchun sohaviy bilim zarurligini ko'rsatadi. Tadqiqot natijalari lingvistika, terminologiya va tarjima nazariyasi uchun muhim amaliy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bauer, L. (2003). *Introducing Linguistic Morphology*. Edinburgh University Press.
2. McEnery, T., & Hardie, A. (2012). *Corpus Linguistics: Method, Theory and Practice*. Cambridge University Press.
3. Plag, I. (2003). *Word-Formation in English*. Cambridge University Press.
4. Adams, V. (2001). *Complex Words in English*. Pearson Education.
5. Lieber, R. (2009). *Introducing Morphology*. Cambridge University Press.
6. FAO (Food and Agriculture Organization). (various reports). *Agricultural Terminology and Rural Development Reports*.
7. World Bank. (various reports). *Agriculture and Food Security Publications*.
8. Dirven, R., & Verspoor, M. (2004). *Cognitive Exploration of Language and Linguistics*. John Benjamins.
9. Scalise, S., & Vogel, I. (2010). *Cross-Disciplinary Issues in Compounding*. John Benjamins.
10. Katamba, F. (1993). *Morphology*. Macmillan.